

УДК 76:655,332|(477)

ORCID 0000-0001-7102-5852

DOI: <https://doi.org/10.33838/naoma.27.2018.139-144>

Петро Малинка

аспірант кафедри теорії та історії мистецтва

Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури

piero.lampone@gmail.com

Науковий керівник О. Ю. Денисюк,

кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри ТІМ НАОМА

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО АВТОРСЬКОГО СИТОДРУКУ У СВІТОВОМУ КОНТЕКСТІ

Анотація. У статті розглянуто історію ситодруку – тиражної графічної техніки, яка набула поширення у світовій мистецькій практиці за останнє сторіччя. Наведено імена персоналій, які вплинули на становлення авторського ситодруку в Україні. Подано факти, які дозволяють характеризувати процес розвитку авторського ситодруку в Україні.

Під авторським ситодруком розуміємо оригінальні твори мистецтва, виконані в техніці ситодруку конкретним автором або під його наглядом.

Ключові слова: ситодрук, шовкодрук, шовкотрафаретний друк, авторський ситодрук, графічне мистецтво, естамп, історичні етапи.

ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ УКРАИНСКОЙ АВТОРСКОЙ ШЕЛКОГРАФИИ В МИРОВОМ КОНТЕКСТЕ.

Петр Малинка

Аннотация. В статье рассматривается история шелкографии – тиражной графической техники, которая широко распространилась в мировой художественной практике за последний век. Приведены имена персоналий, которые повлияли на становление авторской шелкографии в Украине. Представлены факты, которые позволяют охарактеризовать процесс развития авторской шелкографии в Украине.

Ключевые слова: шелкография, шелкотрафаретная печать, графическое искусство, эстамп.

TENDENCIES OF THE UKRAINIAN AUTHORIAL SILKSCREEN DEVELOPMENT IN THE GLOBAL CONTEXT. *Peter Malynka*

Annotation. This article examines the history of the silkscreen, a printing technique which has been widely spread in the art practice during the last century. The author names artists who have influenced the creation of the authorial silkscreen in Ukraine and presents facts which allow for characterizing the process of the authorial silkscreen development in Ukraine. The article highlights the key tendencies of the Ukrainian authorial silkscreen development in the global context.

The author has applied the descriptive and comparative historical research methods in order to reveal the key stages of this technique development and adoption. This is the first research that describes the process of the Ukrainian serigraphy development. It proves that the screen printing became an independent means of artistic

expression in the 20th century – after the invention of the silkscreen technique with a light sensitive stencil. For the last 100 years, it has turned from a purely industrial technique to a notable phenomenon of fine arts. The serigraphy development is roughly divided into the following five periods: “zero”, “dead”, “early”, “active” and “modern”. Ukrainian artists first started to experiment with this technique in the 1960s, in the active period, according to the above-mentioned classification. If compared to the global trends, Ukraine has adopted the serigraphy rather late.

In the 1990s, the importance of the authorial silk screen printing in the Ukrainian fine arts was growing. At the time, the studio under the guidance of Volodymyr Veshtak was founded to provide artists with the opportunity to master this technique. Nowadays, owing to private studios, such as “Open Silkscreen Studio”, “Seri/Graph”, “Copy #0”, and the festivals that they hold, a new wave of the silkscreen has emerged and spread among Ukrainian artists. Nevertheless, the screen printing is still not a frequently used technique in the Ukrainian fine arts. Therefore, there is a need for making the research and promoting foreign and local experiences of the authorial silk printing.

Keywords: screen printing, silkscreen, serigraphy, graphic art, etching.

Постановка проблеми. Техніка ситодруку застосовується у сучасній промисловості та образотворчому мистецтві. У промисловості її використовують для виготовлення мікросхем та нанесення зображень на предмети побуту: чашки, футболки, годинники тощо; в образотворчому мистецтві – як тиражну графічну техніку.

Ситодрук увійшов до мистецької практики наприкінці 1930-х років у США. У 1960-х ним почали користуватися художники на всіх континентах; тоді ж і українські художники запровадили перші експерименти із ситодруком. Відтоді до 2018 року десятки (на жаль) художників в Україні виконали твори у цій техніці, відкрилась низка шовкотрафаретних майстерень. Отже, на даний час ситодрук є помітним явищем в українському мистецтві.

В українському мистецтвознавстві тема історії авторського ситодруку – як вітчизняного, так і світового – залишається нерозкритою, а тому є потреба в його науковому описі та систематизації.

Зв'язок авторського доробку з важливими науковими та практичними завданнями. Тема роботи пов'язана з важливими науковими та практичними завданнями в контексті дослідження ролі ситодруку в українському мистецтві кінця ХХ – початку ХХІ сторіччя.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивчаючи ступінь дослідженості цієї теми, знаходимо кілька підручників і посібників. Передусім, питання промислового ситодруку розглянуто в посібнику М. Ткачука «Трафаретний друк» (2000), підручнику Я. Чехмана «Друкарське устаткування» (2005) та ін. Техніки ситодруку для студентів-дизайнерів

розглянуто в підручнику М. Куленка «Основи графічного дизайну» (2002) та посібнику В. Христенка «Техніки авторського друку» (2004). Через специфіку свого завдання в зазначених книжках не розкрито історичний хід розвитку ситодруку.

У дисертації А. Вілльяфанья «Способы эстампа. Традиция и новаторство» історія шовкодруку подана поверхнево; увагу зосереджено на технічних прийомах естампа (170–8). Виразальна мова естампів частково висвітлюється в історіографії, але шовкодрук не виступає об'єктом розгляду в цьому контексті.

Комплексне дослідження теми авторського ситодруку подано в дисертації російського художника і мистецтвознавця О. Паригіна «Шелкография как явление искусства XX века» (2002). Дослідник аналізує виразальні можливості авторського шовкодруку та систематизує світову історію розвитку цієї техніки. Важливо зазначити, що науковець запропонував періодизацію розвитку авторського шовкодруку у світовому образотворчому мистецтві.

Зазначення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Проаналізувавши наведені літературні джерела, доходимо висновку, що вони розглядають питання промислового або рецептурного аспекту авторського ситодруку. Винятком є деякі іноземні джерела, проте очевидно, що вони не заторкують проблем авторського ситодруку в Україні. Таким чином, на сьогодні в мистецтвознавстві відсутні ґрунтовні дослідження, присвячені історичному розвитку українського авторського ситодруку.

Новизна наукового дослідження. У цьому дослідженні вперше розглянуто авторський ситодрук

як окреме явище українського образотворчого мистецтва і діяльність окремих українських художників у контексті авторського ситодруку.

Методологічне або загальнонаукове значення авторських розробок полягає в можливості використання їхніх результатів для подальших досліджень питань розвитку української графіки кінця ХХ – початку ХХІ ст., а також для ознайомлення українських художників із сучасним міжнародним арсеналом засобів виразності.

Мета дослідження – охарактеризувати основні тенденції розвитку українського авторського ситодруку у світовому контексті. Для досягнення мети, на нашу думку, необхідно розглянути історичні етапи становлення авторського ситодруку у світовому образотворчому мистецтві, а також описати факти з історії авторського ситодруку в Україні.

Об'єкт дослідження – історія авторського ситодруку.

Предмет дослідження – етапи розвитку авторського ситодруку в українському образотворчому мистецтві.

Методи. Для розкриття історичних етапів становлення українського авторського ситодруку нами були застосовані історико-описовий та історико-порівняльний методи.

Виклад основного матеріалу. Ситодрук належить до числа тиражних технік і є різновидом трафаретного друку. Найперші зразки трафаретного друку припадають на добу палеоліту – силуети рук, залишені на стінах печер шляхом розпорошування фарби через трубку (Eichenberg 482). Трафаретний спосіб використовували у Давньому Єгипті, Фінікії та Китаї. В Європі доби Відродження трафарет застосовували для перенесення абрисів зображень з ескізу на заґрунтовану поверхню майбутньої картини – так званий метод припороху (Щеглов, Голунов 132).

У Китаї за династії Тан (VII–X ст.) використовували техніку «цзясе»: паперові трафарети клеїли на шовковий газ, який кріпили до дерев'яної рами, і через таку матрицю наносили орнаменти за допомогою воску і дерев'яних кліше (Кравцова 740). У Японії періоду Камакура (XII–XIV ст.) деталі трафарету скріплювали за допомогою волосин або шовкових ниток (Eichenberg 482).

У Європі наприкінці XIX – початку ХХ століття широкого розповсюдження набув пошуар (франц.

poche – «кишеня, мішок») – спосіб ручного трафаретного друку через «віконця». Пошуари створювали з різних матеріалів – від вирізання з паперу до травлення кислотою на металі (Парыгин 40).

Вище були описані модифікації трафаретного друку. Історію власне ситодруку прийнято починати з середини XIX ст. Олексій Парыгин поділяє історію авторського ситодруку на п'ять періодів: нульовий, мертвий, ранній, активний та сучасний (49–50). Розглянемо їх детальніше.

«Нульовий» період починається з середини XIX ст., коли в м. Ліоні (Франція) розробляється техніка для нанесення малюнків на тканину. Це була сітка з шаблоном, яка кріпилася на дерев'яній рамі. За місцем походження техніку назвали «ліонським кадром». (Парыгин 47)

Закінчується період у 1907 році, коли англієць Семюел Саймон запатентував спосіб друку через шовкову тканину, на яку було нанесено шар наповнювача. Останній закривав чарунки сита, утворюючи пробільні елементи. Фарбу проганяли за допомогою пензля або гумового валка. Пізніше для цього стали застосовувати ракель (Парыгин 34). Згодом сита для друку почали виготовляти не з натуральних шовкових волокон, а з металу або зі штучних волокон (поліамідних та поліефірних). Незважаючи на це, ситодрук часто називають шовкотрафаретним друком, або скорочено – шовкодруком (Киричок 848). Можливі авторські твори цього періоду невідомі (Парыгин 49).

«Мертвий» період охоплює 1907–1938 рр. – час до першої виставки авторських шовкографій (Парыгин 49–50). Американський художник і дослідник Фріц Айхенберг зазначає, що перші експерименти художників із ситодруком відомі з початку 1900-х років, і наводить за приклад твір Теофіля Стайнлена, надрукований у 1923 році. У 1930-ті, в часи Великої депресії, ситодрук був вигідною художньою технікою завдяки відносно низькій вартості матеріалів. Лише наприкінці 1930-х мистецтвознавці визнали ситодрук художньою технікою. Через термінологічну плутанину американський куратор Карл Цигроссер увів термін «сериграфія», щоб відокремити авторський шовкодрук, виконаний художником, від промислового (Eichenberg 483–5).

«Ранній» період – з 1938 року по 1949 рік – до появи шовкографії в Європі. Художники США швидко опановують цю техніку (Парыгин 50).

«Активний» період тривав з 1949 року до початку 1980-х. Це був час практично повсюдного визнання шовкодруку, введення його до навчальних програм тощо. Європейські художники опановують сериграфію після закінчення Другої світової війни. На Кубі художній шовкодрук застосовували як засіб пропаганди за часів кубинської революції (1953–1959). Водночас техніка поширюється і в інших латиноамериканських країнах – Аргентині, Бразилії, Мексиці, Перу, Чилі та Еквадорі. Під час в'єтнамської війни (1957–1975) кубинські майстри плаката допомогли в'єтнамцям опанувати техніку шовкодруку для швидкого вирішення проблем наочної агітації. У Китаї шовкодрук застосовують насамперед у малоформатній і прикладній графіці. В Японії авторський ситодрук набув популярності ще на початку 1960-х років під впливом американського поп-арту, характерними представниками якого були Енді Воргол, А Роберт Раушенберг та Рой Ліхтенштейн (Парыгин 60–4).

У «сучасний» період, який розпочався з 1980-х років і триває досі, шовкодрук посідає провідне місце у світовій художній практиці. Наприклад, у 2002 році частка авторського шовкодруку становила приблизно 70% від усіх естампів, що друкувались у Великобританії (Парыгин 60).

На території колишнього СРСР у 1930-ті роки почалося промислове застосування ситодруку. Український НДІ поліграфічної промисловості (Львів) та створений у 1960 році Український НДІ спеціальних видів друку (Київ) сприяли широкому впровадженню способу трафаретного друку в промисловості (Ткачук).

О. Паригін припускає, що в Радянському Союзі художники вперше застосували цей метод у 1936 році. Московські художники починають експериментувати з цим методом друку в 1960-ті. Упродовж 1970-х кольоровий авторський шовкодрук стали застосовувати естонські художники (Паригін 64–5). До речі, в 1993 році московський художник Борис Бельський за сприяння американського художника Денніса О'Ніла створює «Московську студію» – майстерню, яка спеціалізувалася на авторському шовкодруку. Серед резидентів майстерні були і харків'яни – Олена Кудінова та Павло Маков (Джозелю 53).

В образотворчому мистецтві України перший відомий авторів експеримент із шовкодруком здійснив Василь Євдокимович Перевальський у 1966

році. Це було зображення козака на коні, зроблене фотоспособом з негатива 30x40 см і надруковане олійною фарбою. Щоправда, то був одноразовий експеримент: митець більше не займався шовкодруком (Перевальський).

З 1959 р. на Київському художньому комбінаті Спілки художників УРСР діяла мистецька майстерня агітплаката. Вона випускала політичні агітаційні плакати формату 81x57 см, виконані у техніці шовкодруку. До цього були залучені чимало митців, зокрема В. Буглак, О. Ворона, Ф. Глушук, Т. Ляшук, Т. Хвостенко та інші. На замовлення працювали художники не тільки секції плаката, а й інших структурних підрозділів спілки (Ілляшенко).

У 1989–1990 рр. студент майстерні станкової графіки КДХІ В. А. Піший (1962–2017) відкрив на Андріївському узвозі приватну майстерню шовкодруку і видав кілька аркушів у рамках діяльності групи молодіжного плаката «Ляпас». Значення цієї групи у становленні українського авторського ситодруку потребує детальнішого дослідження.

Розвиткові авторського шовкодруку в Україні посприяв київський художник Володимир Вештак, який у 1990-ті роки проводив пленери та симпозиуми з шовкодруку. Учасниками заходів були: Олександр Бабак, Володимир Будніков, Володимир Вештак, Ірина Вештак-Остроменська, Олена Кудінова, Павло Маков, Олександр Міловзоров, Олександра Прахова, Олена Придувалова, Юрій Пшеничний, Володимир та Катерина Радько, Тіберій Сільваші, Олександр Сухоліт, Борис Тулін, Марина Цесарська, Андрій Чебикін та інші (Київ – Берлін). Серед київських художників, які сьогодні активно застосовують шовкодрук у творчій роботі, найвідоміший – Андрій Блудов. Він створює серії полотен, поєднуючи багаторазові повтори шовкотрафаретних відбитків із неповторністю живописних мазків. Прикладом такої роботи є серія «Таємний сад» (Блудов).

Наразі в Києві діють приватні майстерні шовкодруку, де митці мають можливість творити авторські естампи. Ці майстерні з'явилися на базі креативного простору Izone – проекту фонду Ізоляція. Популяризацією шовкодруку займаються студії «Відкрита майстерня шовкодруку», «Сері/граф» та «Копія #0». З 2016-го в Києві щорічно проходить фестиваль авторської друкованої графіки «Принт фест_100», в якому

беруть участь художники-шовкографи та вищезазначені студії (Принт фест 1/100).

Висновки. Проведене дослідження дає можливість стверджувати, що трафаретний друк став самостійним художнім засобом у ХХ ст. – після появи шовкодруку, в якому трафарет створюють фотоспособом. За останні майже 100 років із суто промислової техніки він перетворився на помітне явище у світовому образотворчому мистецтві. Умовно становлення авторського ситодруку поділяють на п'ять періодів: «нульовий», «мертвий», «ранній», «активний» та «сучасний». Українські художники роблять перші експерименти в цій техніці у 1960-х роках, тобто, згідно з такою класифікацією, в «активний» період. Порівняно зі світовими тенденціями розвитку досліджуваної нами техніки, в Україні авторський ситодрук з'явився дещо пізно.

У 1990-ті роки зростає значення авторського ситодруку в українському образотворчому мис-

тецтві. У цей час під керівництвом Володимира Вештака працює майстерня, де художники мають змогу опанувати ситодрук.

Зараз завдяки саме таким приватним майстерням, як «Відкрита майстерня шовкодруку», «Сері/граф», «Копія #0», та фестивалям, які вони проводять, заново відбувається сплеск використання шовкодруку українськими художниками. Попри це, в українському образотворчому мистецтві він ще не став часто вживаною технікою, а, отже, на теренах України є потреба в дослідженні та популяризації зарубіжного та українського досвіду авторського шовкодруку.

Перспективи використання результатів дослідження. Результати даного дослідження можуть слугувати базою для ґрунтовніших розробок з питань розвитку авторського ситодруку та матеріалом для курсу з історії української графіки кінця ХХ – початку ХХІ ст.

Цитовані праці

- Блудов, Андрій. *Тасмний сад*: Альбом. Київ, 2004. Друк.
- Вилльфанья, Адриан. *Элисео Сото. Способы эстампа. Традиция и новаторство*. Дис. Ин-т искусствоведения, фольклористики и этнологии им. М. Ф. Рыльского АНУ. 1992. Киев. Печать.
- Джозелоу, Бет, Деннис О'Нил, и Е. Плавинская. *Московская студия: 1991 – 1996. Ретроспектива пяти лет шелкографии. Шелковые сети искусства. Передвижная выставка провинциальных музеев: Кат. групповой выст.* Washington: D.C., 1996. Печать.
- Ілляшенко, М. П. *Агітплакат Спілки художників України: Каталог*. Київ: Реклама, 1973. Друк. Київ – Берлін: *Transmission: Кат. вист.* Київ: РВА Тріумф, 1997. Друк.
- Киричок, Петро, ред. *Український тлумачний словник видавничо-поліграфічної справи*. Київ: НТУУ «КПІ», 2011. Друк.
- Кравцова, Марина. *Мировая художественная культура. История искусства Китая: Учеб. пос.* Санкт-Петербург: Изд-во Лань, ТРИАДА, 2004. Печать.
- Куленко, Михайло. *Основи графічного дизайну*. Київ: Кондор, 2002. Друк.
- Мистецькі імпресії. *Малярство, графіка, скульптура, інсталяція*: Кат. вист. Київ: Центр «Український дім», галерея «Аліпій», 1994. Друк.
- Парыгин, Алексей. *Шелкография как явление искусства XX века*. Дис. Санкт-Петербургский Гуманитарный Университет Профсоюзов. 2002. Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский Гуманитар. ун-т профсоюзов. Печать.
- Перевальський, Василь. *[Моя перша шовкографія]: [Інтерв'ю із завідувачем кафедри графічних мистецтв НАОМА Перевальським В.]*. Записав П. Малинка. 20. Верес. 2018. Друк.
- Принт фест 1/100*. Веб. 10 Верес. 2018. <www.izone.ua/ua/event/211>
- Ткачук, Микола. *Трафаретний друк*. Київ: ХаГар, 2000. Друк.
- Христенко, Владислав. *Техніки авторського друку. Офорт, літографія, дереворит та лінорит, шовкотрафаретний друк: Навч. посіб.* Харків: Колорит, 2004. Друк.
- Чехман, Ярослав, та ін. *Друкарське устаткування: Підручник*. Львів: УАД, 2005. Друк.
- Щеглов, Сергей, Александр Голунов. «История развития техники трафаретной печати». *Визуальная*

культура: дизайн, реклама, інформаційні технології: Сб. тр. XIII Міжнарод. науч.-практ. конф. Омск: Омський гос. тех. ун-т, 2014: 129–35. Печать.

Eichenberg, Fritz. *The art of the print: masterpieces, history, techniques*. New York: Harry N. Abrams, Inc. Publisher, 1976. Print.

References

- Bludov, Andrii. *Taiemnyi sad: Albom*. Kyiv, 2004. Druk.
- Villyafanya, Adrian. *Eliseo Soto. Sposobyi estampa. Traditsiya i novatorstvo*. Dis. In- t iskusstvovedeniya, folkloristiki i etnologii im. M. F. Ryl'skogo ANU. 1992. Kiev. Pechat.
- Dzhozelou, Bet, Dennis O'Nil, i E. Plavinskaya. *Moskovskaya studiya: 1991 – 1996. Retrospektiva pyati let shelkografii. Shelkovyie seti iskusstva. Peredvizhnaya vyistavka provintsialnyih muzeev: Kat. gruppovoy vyst.* Washington: D.C., 1996. Pechat.
- Illiashenko, M. P. *Ahitplakat Spilky khudozhnykiv Ukrainy: Kataloh*. Kyiv: Reklama, 1973. Druk.
- Kyiv – Berlin: *Transmission: Kat. vyst.* Kyiv: RVA Triumph, 1997. Druk.
- Kyrychok, Petro, red. *Ukrainskyi tlumachnyi slovnyk vydavnycho-polihrafichnoi spravy*. Kyiv: NTUU «KPI», 2011. Druk.
- Kravtsova, Marina. *Mirovaya hudozhestvennaya kultura. Istoriya iskusstva Kitaya: Ucheb. pos.* Sankt-Peterburg: Izd-vo Lan, TRIADA, 2004. Pechat.
- Kulenko, Mykhailo. *Osnovy hrafichnoho dyzainu*. Kyiv: Kondor, 2002. Druk.
- Mystetski impresii. Maliarstvo, hrafika, skulptura, instaliatsiia: Kat. vyst.* Kyiv: Tsentr «Ukrainskyi dim», halereia «Alipii», 1994. Druk.
- Parygin, Aleksey. *Shelkografiya kak yavlenie iskusstva XX veka*. Dis. Sankt-Peterburgskiy Gumanitarnyy Universitet Profsoyuzov. 2002. Sankt-Peterburg: Sankt-Peterburgskiy Gumanitar. un-t profsoyuzov. Pechat.
- Pereval'skyi, Vasyl. [Moia persha shovkohrafiia]: [Interviu iz zaviduvachem kafedry hrafichnykh mystetstv NAOMA Pereval'skym V.]. Zapysav P. Malynka. 20. Veres. 2018. Druk.
- Print fest 1/100*. Veb. 10 Veres. 2018. <www.izone.ua/ua/event/211>
- Tkachuk, Mykola. *Trafaretnyi druk*. Kyiv: KhaHar, 2000. Druk.
- Khrystenko, Vladyslav. *Tekhniky avtorskoho duku. Ofort, lithografiia, derevoryt ta linoryt, shovkotrafaretnyi druk: Navch. posib*. Kharkiv: Koloryt, 2004. Druk.
- Chekhman, Yaroslav, ta in. *Drukarske ustatkuvannia: Pidruchnyk*. Lviv: UAD, 2005. Druk.
- Scheglov, Sergey, Aleksandr Golunov. «Istoriya razvitiya tehniky trafaretnoy pechati». *Vizualnaya kultura: dizayn, reklama, informatsionnyie tehnologi: Sb. tr. XIII Mezhdunarod. nauch.-prakt. konf.* Омск: Омський гос. тех. ун-т, 2014: 129–35. Pechat.
- Eichenberg, Fritz. *The art of the print: masterpieces, history, techniques*. New York: Harry N. Abrams, Inc. Publisher, 1976. Print.

Подано до редакції 02.09.2018

Рецензенти:

Будник А. В. – кандидат мистецтвознавства;

Денисюк О. Ю. – кандидат мистецтвознавства, доцент.